

УДК 366.2

Шмир І.П.

старший викладач кафедри загальноекономічних дисциплін
Тернопільського комерційного інституту

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

У статті досліджено погляди на походження та трактування категорії «дохід» зарубіжними та вітчизняними науковцями. Представлено класифікацію доходів населення і запропоновано визначення останнього. Згруповано та відображено доходи громадян, що оподатковуються податком на доходи фізичних осіб у сучасній Україні.

Ключові слова: дохід, населення, податок, оподаткування доходів, джерела доходів, види доходів, класифікація доходів.

Шмир И.П. ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ НАЛОГА НА ДОХОДЫ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ

В статье исследованы взгляды на происхождение и трактовку категории «доход» зарубежными и отечественными учеными. Представлена классификация доходов населения и предложено определение последнего. Сгруппированы и отображены доходы граждан, которые облагаются налогом на доходы физических лиц в современной Украине.

Ключевые слова: доход, население, налог, налогообложение доходов, источник доходов, виды доходов, классификация доходов.

Shmyr I.P. INTERPRETATION OF ACUESTSS OF POPULATION IS IN CONTEXT OF INCOME TAX PHYSICAL PERSONS

In the article investigational looks to the origin and interpretation of category acuests by foreign and home scientists. Classification of acuestss of population is presented and offer determination last. The acuestss of citizens that is imposed a tax by an income tax physical persons in modern Ukraine are grouped and represented.

Keywords: acuests, population, tax, taxation of acuestss, source of acuestss, types of acuestss, classification of acuestss.

Постановка проблеми. Соціально-економічна політика будь-якої держави ґрунтується на забезпеченні гідного рівня добробуту власних громадян. Тому для оптимального досягнення стратегічної мети України доцільно в комплексі здійснювати економічні, політичні, соціальні, правові та культурні заходи на усіх рівнях розвитку країни. В умовах сьогодення однією із нерозв'язаних проблем нашої держави є існування суттєвого розшарування доходів серед населення.

Дохід є однією з найбільш важливих економічних категорій, що виражає ступінь соціально-економічного життя суспільства і виступає одним із основних об'єктів оподаткування. Ця категорія має особливе значення для діяльності фізичних осіб та підприємств. Відсутність в економічній літературі єдиного тлумачення зазначеної категорії є свідченням її багатогранності.

В умовах ринкового розвитку економіки місце та роль доходу зростає, оскільки розширюються можливості та джерела його отримання, разом із тим дохід виступає одним із вагомих об'єктів оподаткування. Виходячи з останнього ми акцентуємо увагу на дослідженні доходів населення, які підлягають оподаткуванню податком на доходи фізичних осіб.

Визначення таких понять, як «дохід держави» та «дохід підприємства» на сьогодні дають достатньо чітке уявлення про зміст категорії «дохід» і забезпечують подальшу можливість його обчислення. Тоді як визначення поняття «дохід населення» є менш раціональним і має низку недоліків. Залишається відкритим питання щодо кількісної оцінки доходу населення та його обґрунтованого аналізу. Тому розглянемо детальніше окремі визначення, що характеризують категорію «дохід» та поняття «доходи населення», представлені у наукових джерелах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній літературі не існує однозначного тлумачення категорії «дохід». Проте значна кількість праць зарубіжних представників (А. Сміт, Д. Рікардо, Ж. Сісмонді, Ф. Кене, Дж. С. Міль, Дж. Р. Хікс та ін.) засвідчує про значущість та вагомість цієї економічної категорії.

Серед представників сьогодення, які здійснюють дослідження категорії «дохід» і намагаються дати їй чітке визначення, варто виділити З. Ватаманюка, Т. Ленеяка, С. Панчишина, О. Савенка, Н. Холода та ін. Зазначені вчені здійснюють трактування доходу на мікрорівні і лише в економічному аспекті. Виокремлення різних видів доходів можна знайти у працях Н. Абакумової, С. Полякової, Л. Саловської, В. Левашова, І. Ховрак та ін. Проте ці дослідники підходять до класифікації доходів в цілому, тому класифікація доходів населення все ще потребує додаткового та комплексного розгляду.

Постановка завдання. Завдання статті полягає в тому, щоб розкрити суть та виявити основні характеристики економічної категорії «дохід» та сутність поняття «доходи населення», запропонувати класифікацію доходів населення та сформувати групи доходів у залежності від джерел отримання та способів оподаткування податком на доходи фізичних осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія «дохід» має власну історію. Назва «дохід» (рос. *доход*, білорус. *даход*, польськ. *dochod*, чеськ. *duchod*, болг. *доход*, серб. *доходак*) виникла внаслідок термінологізації загальноживаних в українській мові слів. В 11-томному словнику української мови [1, с. 397] дохід трактується як «гроші або матеріальні цінності, одержувані державою, торгово-промисловою установою, приватною особою і т. ін. в результаті якої-небудь діяльності». Подібне визначення знаходимо у тлумачному словнику російської мови С.І. Ожегова, де дохід – це «гроші або матеріальні цінності отримувані від будь-якої діяльності, від підприємництва» [2].

У працях І. Франка (1856–1916) категорії дохід та зиск набувають детальної конкретизації. При перекладі з німецької «Капіталу» К. Маркса І. Франко чітко диференціює категорії дохід і зиск, зазначаючи: «Те, що урвано робітниками на платі, побільшувало орендовий зиск» [3, с. 85].

Отже, термінологізація слів «дохід» і «зиск» яка відбулася у XIX ст., призвела до того, що вони поча-

ли виражати різні за обсягом поняття: дохід – родові, зиск – видові.

Професор К. Швабій у монографії «Оподаткування доходів населення: проблеми науки і практики» (2009) зазначає, що дохід також можна тлумачити як потік та (або) запас. Запас – це кількість товарів, послуг, праці, грошей, які існують у даний момент. Потік – це сукупність корисності, що створюється або використовується протягом одиниці часу [4, с. 20].

На інтерпретацію категорії «дохід» безпосередньо впливає суспільно-економічна ситуація, що склалася у певний час і за певних умов.

Економічна наука виділяє основні школи, які досліджували формування, розподіл, оподаткування, класифікацію, а також звертали увагу на джерела доходів населення. Оскільки зародження категорії «дохід» приписують класикам, тоді доцільно розпочати аналіз її трактувань із розгляду позицій представників класичної школи. Загальновідомими адептами класичної школи було створено теорію заробітної плати. На їхню думку, первинним джерелом доходу є заробітна плата, земельна рента і прибуток, які визначають вартість товару. Поряд із цим класики одними із перших сформулювали систему поглядів на проблеми розподілу доходів.

Представники школи маржиналізму (Л. Вальрас, Л. Візер, К. Менгер) розглядали заробітну плату, ренту та прибуток як основні джерела доходів населення [5].

Засновник теорії марксизму К. Маркс (1818–1883) вважав, що заробітна плата як одне із джерел доходів населення повинна забезпечувати робітникам звичний для них рівень існування [6]. Таким чином, прихильники класичної школи, маржиналізму та марксистської теорії, досліджуючи категорію «дохід», наголошували на джерелах доходів населення, виходячи в основному із факторів виробництва.

На протипагу поглядам представників класичної політекономії виступив фізіократ Ф. Кене (1694–1774) – розробник «Економічної таблиці». На думку автора, лише землеробська праця здатна створити «чистий продукт» – «багатство, яке формує дохід нації і є продуктом, який залишається після сплати усіх видатків з доходу, що отримуються із земельних володінь» [7, с. 267].

Беручи до уваги зазначений підхід, Ф. Кене можна вважати одним із перших, хто намагався збагнути економічну природу доходу. Представники наступних наукових шкіл дещо змінили вектор дослідження категорії «дохід». Так, основоположники школи маржиналізму (Й. Тюнен, Л. Вальрас, А. Маршал) вивчали доходи населення крізь призму диференціації останніх. Зокрема А. Маршал (1842–1924) вважав, що немає жодної реальної потреби й морального виправдання для існування крайньої бідності поряд із величезним багатством [8].

Засновники історичної школи (Г. Шмоллер, Л. Брентано, К. Бюхер) також робили акцент на проблемі диференціації доходів. Зокрема, Г. Шмоллер (1838–1917) проявляв глибокий інтерес до соціальних проблем і наполягав на здійсненні реформ, які б усунули надмірну майнову нерівність [9].

Прихильники кейнсіанських ідей детально вивчали проблеми зайнятості та перерозподілу доходів населення. Засновник кейнсіанства Дж. Кейнс (1883–1946) вважав, що немає соціальних виправдань такої великої нерівності у розподілі багатств, яка існувала в його часи [10].

Вважається, що вперше класичне визначення категорії «дохід» дав англійський економіст Дж. Р. Хікс (1904–1989) у праці «Вартість і капітал». На думку автора, «дохід – це максимальна кількість засобів, які можна витратити протягом деякого періоду часу за умови, що відповідно до наявних очікувань капітальна вартість майбутніх надходжень залишиться попередньою» [11, с. 291]. Крім наведеного визначення Дж. Хікс формулює таке визначення: «Дохід – це максимальна кількість засобів, які індивід може витратити протягом даного тижня і які він очікує витратити протягом кожного наступного тижня» [11, с. 292].

Учений зробив висновок, що «дохід у відомому ракурсі характеризується невизначеністю» [11, с. 293], тобто існують різні визначення доходу, але конкретного й універсального серед них немає.

Зрозуміло, що на розвиток однієї із загальноживаних економічних категорій, на підставі якої можливо дослідити рівень життя населення, мають вплив реалії ведення державної політики конкретного періоду. Тому, на наш погляд, саме в період командно-адміністративної економіки розуміння суті доходів населення носило вузький характер. Тодішньою владою дослідження доходів населення вважалося підозрілою діяльністю, і як наслідок, відсутні публікації на дану тематику цього часу.

Відомо, що Державний комітет статистики СРСР зараховував до категорії «дохід» гроші, отримані у формі заробітної плати, пенсій, стипендій, доходів колгоспників, надходження від продажу сільськогосподарської продукції, вирощеної на індивідуальних земельних ділянках. Також враховувалися субсидії для дитячих садочків, санаторіїв, літніх таборів для дітей тощо. Під категорією «дохід» розуміли сукупність грошових надходжень, проте не враховувалися доходи від приватного сектора [12, с. 120–121]. Наведене визначення, на нашу думку, можна вважати неповним, оскільки воно подає лише перелік можливих грошових надходжень громадян, але не висвітлює соціально-економічної ролі доходу. Найвагомішим джерелом доходів населення у СРСР була заробітна плата.

Проте кінець ХХ ст. в Україні завершився зародженням та формуванням соціальної політики, яка передбачала систему заходів з боку держави щодо досягнення соціальної справедливості відносно розподілу доходів та забезпечення гідного рівня життя населення. Для реалізації дій соціальної політики державою встановлювалися відповідні соціальні показники, серед яких виділяємо мінімальну заробітну плату, прожитковий мінімум, неоподатковуваний мінімум доходів громадян тощо. Зазначені показники надають змогу визначити рівень добробуту громадян і є важливим інструментом у розпорядженні держави щодо побудови ефективної соціально-економічної політики.

Після проголошення незалежності України категорія «дохід» розглядається вітчизняними науковцями у різних аспектах, проте її трактуванню приділяється мало уваги, оскільки основний акцент робиться на переліку, класифікації доходів населення та домогосподарств.

На думку С. Панчишина та М. Савлука, «доходи населення – це сукупність грошових коштів і натуральних надходжень, які домогосподарства отримали за певний період» [13, с. 8]. Отже, досліджуючи категорію «дохід», зазначені вчені роблять акцент на грошових і негрошових надходженнях домогосподарств.

Більш чітко визначення доходів населення надає З. Ватаманюк та С. Панчишин, згідно з поглядами яких: «доходи домогосподарств або особисті доходи – це сума грошових коштів та продуктів, отриманих або вироблених домогосподарствами за певний період часу, як правило за рік [14, с. 153]. У даному визначенні доходу чітко зазначається період часу, а також виділяються грошові кошти або вироблені продукти».

На думку Т. Ленеїко, «доходи населення – це сукупність коштів і витрат у натуральному вираженні для підтримання фізичного, морального, економічного й інтелектуального стану людини» [15, с. 86]. На нашу думку, автор наведеного визначення, вивчаючи поняття «доходи населення», відобразив не лише економічний, а й соціальний аспект їх дослідження. Проте не можемо погодитися із тим, що Т. Ленеїко до поданого поняття зараховує сукупність витрат, що є не зовсім коректним.

Формулюючи визначення доходів населення, С. Лозинська звертає увагу на джерела доходу: «Доходи населення об'єднують обсяг нарахованих у грошовій та натуральній формі: заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, одержаних доходів від власності, соціальних допомог та інших поточних трансфертів» [16, с. 105]. На наш погляд, дане визначення є дещо недоречним саме з огляду на те, що його автор перелічує джерела доходів і практично дублює визначення, подане у ДССУ, яке наводиться вище, а також зараховує грошові та негрошові надходження.

Поступове вдосконалення та обґрунтування поняття «доходи населення» набуває різнобічного характеру. Так, О. Савенко, досліджуючи проблематику доходів, формулює визначення, згідно з яким, «доходи населення як соціально-економічна категорія характеризують стосунки в суспільстві з приводу присвоєння, використання та розподілу створеного продукту» [17, с. 134].

Сучасна економічна наука визначає доходи населення на різних рівнях: мікро- (рівень окремих громадян, домогосподарств); мезо- (доходи населення окремих регіонів чи галузей національної економіки); макро- (доходи населення країни) та мегарівень (сукупні доходи населення світової економіки), що свідчить про динамічність та складність їх дослідження. Проте, як зазначає вже згадуваний нами відомий англійський економіст Дж.Р. Хікс, «багато вчених викликали один в одного певне замішання, приймаючи різні визначення доходу, що

були досить суперечливими та не цілком задовільними» [11, с. 127]. Ключова розбіжність у тлумаченні сутності доходу, на нашу думку, характеризується широкою сферою його застосування. Соціально-економічні процеси в суспільстві спонукають до виділення таких рівнів доходу: національний дохід, дохід держави, дохід підприємства, дохід населення, дохід сім'ї тощо.

Автори підручника «Політика доходів і заробітної плати» зазначають: «доходи населення є сукупністю надходжень за певний період часу, використовуваних фізичними особами з метою споживання і нагромадження» [18, с. 89]. Якщо вважати, що доходи – це «сукупність надходжень за певний період часу», то виникає невідповідність щодо того, чи враховується при розрахунку доходу надходження грошових коштів у результаті продажу майна, яке є у розпорядженні громадянина.

Г. Завіновська визначає доходи населення у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні під доходами населення автор розуміє: «...інструмент для визначення рівня добробуту суспільства». Доходи

Рис. 1. Класифікація доходів населення України

Джерело: складено автором за [12-19]

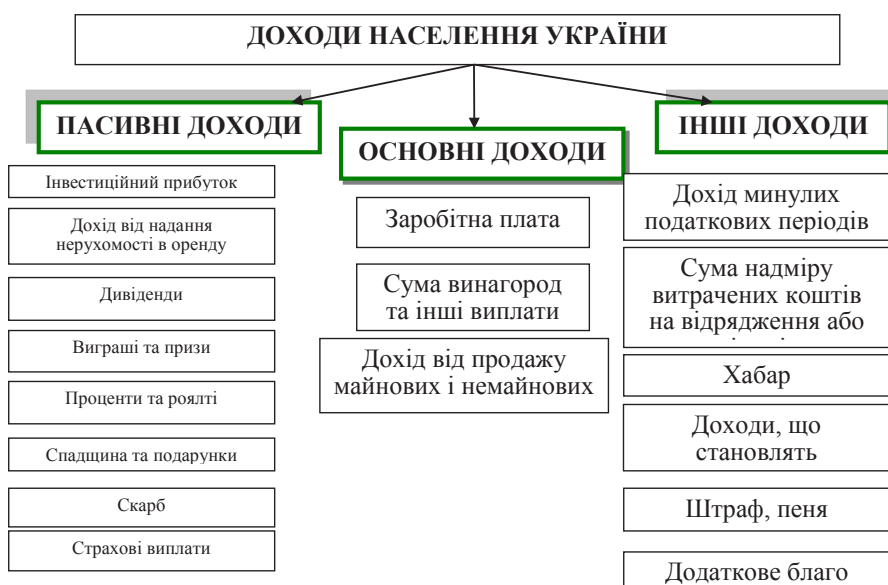

Рис. 2. Доходи населення, що оподатковуються податком на доходи фізичних осіб в Україні [23]

населення у вузькому розумінні – «це сукупність коштів і витрат у натуральному виразі для підтримання фізичного, морального, економічного й інтелектуального стану людини» [19, с. 112]. Автор надає особливого значення доходам населення, однак у наступному визначенні зазначає, що доходи є коштами, які підтримують різні стани людини, проте відсутній факт щодо ролі доходів для держави та суспільства загалом.

Проаналізовані нами визначення свідчать, що доходи загалом та доходи населення зокрема є багатоглибкими категоріями, тому вважаємо за необхідне здійснити їх класифікацію за ознаками. На основі проведених досліджень відповідно до ознак та видів доходів на рисунку 1 нами наведено класифікацію доходів населення з метою поглиблення розуміння їхньої суті та відношення до оподаткування, а також подальшої можливості їхнього всебічного аналізу.

Групування доходів населення за представленими класифікаційними ознаками всебічно розкриває їхній зміст, взаємодоповнюючи особливості доходів залежно від видів та соціально-економічних умов розвитку суспільства. Таким чином, класифікація доходів населення має суттєве значення для пошуку шляхів їх ефективного оподаткування та представлення аналітичних розрахунків з метою забезпечення добробуту громадян.

У контексті розвитку сучасних соціально-економічних відносин доходи населення набувають широкого значення і як об'єкт оподаткування у теорії оподаткування та податковому законодавстві.

Професор О. Соколов (1885-1937) у праці «Теорія податків» здійснив глибокий теоретичний аналіз доходу як об'єкта оподаткування. Він вважав: «оскільки поняття доходу належить до найскладніших категорій політичної економії, то до визначення доходу як об'єкта оподаткування треба підходити обережно і відповідально» [20]. Російський теоретик у галузі фінансів сформулював власне визначення доходу на основі критерію ціноутворення: «Поняття приватно господарського доходу обов'язково передбачає певну затрату, необхідну для його одержання, дохід завжди є винагородою або платою за певну господарську діяльність або надану послугу» [20, с. 130]. Автор також зазначає, що необхідно розрізняти такі категорії, як виручка і дохід.

Німецькі економісти Б. Ф'юстінг і Г. Шанц сформулювали власне бачення щодо визначення доходу. Так, за Ф'юстінгом, дохід – це сума надходжень у грошовій і товарній формах, що поступають у розпорядження платника з постійних джерел, тоді як Шанц визначав дохід як приріст за певний період багатства особи безвідносно джерел його походження [21, с. 54].

На основі концепції Г. Шанца американці Р. Хейг (1908–1952) та Г. Сімонс (1899–1946) запропонували тлумачення доходу як грошової вартості чистого приросту реальної вартості індивідуального споживання протягом певного періоду. Підсумовуючи метод Хейга-Сімонса, професор В.Л. Андрущенко зауважує, що «дохід відображає вартість фактичного споживання плюс чистий приріст потенційного споживання (багатства, капіталу, заощаджень) даної особи за певний час» [21, с. 55].

Представник маржиналізму Л. Вальрас (1834–1910), досліджуючи дохід як об'єкт оподаткування, зазначав: «коли в економічних відносинах виникає держава, є лише два способи забезпечити державні потреби і державні витатки: перший – включити державу поряд з індивідом до розподілу суспільного багатства через власність; другий – здійснювати на

її користь вилучення з доходів індивідів через податок» [22, с. 383]. Досліджуючи доходи населення, Л. Вальрас дотримується позиції, що об'єктом оподаткування має бути не виробничий фонд, тобто земля, власність та капітал, а фонд споживання, представлений рентою, прибутком та доходами.

З моменту проголошення незалежної України законодавець тричі здійснював підхід до визначення та класифікації доходів громадян, котрі повинні підлягати оподаткуванню.

Існуючий нормативний документ, який на сьогоднішній час визначає механізм оподаткування доходів населення – розділ IV «Податок на доходи фізичних осіб» Податкового кодексу України (ПКУ), серед сукупності визначень під доходом пропонує розуміти загальну суму доходу платника податку від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах на території України, її континентальному шельфі у виключній (морській) економічній зоні, так і за її межами [23, с. 14]. Назване визначення стосується загалом усіх доходів, які виникають при сплаті податків, що передбачені у даному законодавчому акті.

Лише з прийняттям ПКУ розширено базу оподаткування за рахунок збільшення видів доходів населення які оподатковуються податком на доходи фізичних осіб. Нами здійснено згрупування доходів, які може отримувати населення в Україні, що визначені ст. 164 та ст. 170 [23]. Схиляємося до думки, що законодавчо визначені доходи умовно можна поділити на три групи, в яких можемо прослідкувати не тільки відмінності щодо їх класифікації та видів, а й засвідчити психологічний фактор впливу щодо їхнього отримання.

Здійснену класифікацію доходів населення, які на сьогоднішній час законодавчо визначені та умовно нами згруповані з метою ефективного підходу до розуміння їх суті та подальшого оподаткування, представлено на рисунку 2.

Поступовий рух та вдосконалення соціально-економічних процесів у країні дозволяє шукати оптимальні шляхи задоволення інтересів як фізичних осіб, що є платниками податків, так і держави, яка повинна забезпечувати гідний рівень життя своїх громадян за рахунок виконання покладених на неї функцій. Проте наявність нерівномірного розподілу доходів як у глобальному масштабі, так і в межах однієї країни має місце. Зазначена проблема на сучасному етапі економічного розвитку України є досить гострою. Вона полягає у тому, що основні елементи, які визначені при справлянні ПДФО, – ставки оподаткування, їх прогресивність, пільги, податкові знижки – повинні бути встановлені з урахуванням рівня диференціації доходів населення, а також майнової стратифікації.

Висновки з проведеного дослідження. Здійснений огляд наукової літератури, енциклопедичних джерел та законодавчої бази в даній сфері свідчить про відсутність єдиного підходу до трактування та вивчення категорії «дохід». Узагальнюючи існуючі здобутки та власні теоретичні напрацювання, пропонуємо під доходом фізичної особи платника ПДФО розуміти сукупність основних, пасивних та інших надходжень незалежно від форм та способів отримання, які задовольняють фізіологічні потреби та гарантують безпеку особі і сприяють підвищенню її особистого зростання протягом відповідного проміжку часу.

Сплату ПДФО доцільно розглядати з урахуванням виду отримуваного доходу та понесених витрат із визначених джерел. У країні, яка обрала курс єв-

ропейського розвитку суспільства, доцільно розглядати отримання доходів не лише у вигляді заробітної плати, а й із інших законних джерел. Вітчизняні законодавці послідовно вживають заходів, спрямованих на вирішення цього питання, розширюючи групи доходів населення, відмінні від заробітної плати. Такі дії є свідченням того, що у громадян країни зростають можливості отримання додаткових доходів, завдяки яким держава має змогу збільшити надходження до бюджету.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Словник української мови [Текст] : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 2. – 1971. – 550 с.
2. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений [Електронний ресурс] / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова ; [Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова]. – 4-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 1997. – 944 с. – Режим доступу : <http://slovari.ru/search.aspx?s=0&p=3068>.
3. Маркс К. Так зване первісне нагромадження / К. Маркс // Капітал / пер. І. Франка. – Львів : Культура, 1926.
4. Швабій К.І. Оподаткування доходів населення: проблеми науки і практики [Текст] : [монографія] / К.І. Швабій. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. – 296 с.
5. Сенів Л. Особливості джерел доходів населення України [Електронний ресурс] / Л.А. Сенів, Ю.В. Малиновський. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua>.
6. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії [Текст] / К. Маркс. – Т.1. Кн.1. Процес виробництва капіталу. – К. : Державне вид-во літ. УРСР, 1952.
7. Руденко М.Д. Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії [Текст] / М.Д. Руденко. – К. : Молодь, 1998. – 528 с.
8. Маршал А. Принципы экономической науки (Principles of Economics, 1890-1891) [Електронний ресурс] / А. Маршал. – Глава IV. Доход. Капітал. – Режим доступу : <http://exsolver.narod.ru/Books/Econom/Marshall/index.html>.
9. Кушнер И. В. История экономических учений [Електронний ресурс] / И. В. Кушнер, Т. А. Костакова, Н. И. Роньшина. – СПб : ЗАО НПП «Ермак», 2010. – Режим доступу : <http://be5.biz/ekonomika/i010/40.htm>.
10. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег [Електронний ресурс] / Джон Мейнард Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 2002. – Книга пятая. – 352 с. – Режим доступу : <http://socioline.ru/book/dzhon-mejnard-kejns-obshchaya-teoriya-zanyatosti>.
11. Хикс Дж. Ценность и капитал: исследование некоторых фундаментальных принципов экономической теории [Текст] / Дж. Хикс. – М. : Прогресс, 1993. – 487 с.
12. Холод Н.М. Розподіл доходів та бідність в перехідних економіках [Текст] : [моногр.] / Н.М. Холод. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 442 с.
13. Доходи та заощадження в перехідній економіці України [Текст] / за ред. С. Панчишина та М. Савлука. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 406 с.
14. Економічна теорія: макро-і мікроекономіка [Текст] : [навч. посіб.] / за ред. З.І. Ватаманюка та С.М. Панчишина. – К. : Альтернативи, 2001. – 708 с.
15. Лейко Т.І. Економіка праці [Текст] : [навч. посібник] / Т.І. Лейко, Т.С. Шапошнікова, О.В. Толстікова. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2006. – 137 с.
16. Лозинська С.І. Значення доходів населення у формуванні економічного зростання [Текст] / С.І. Лозинська // Збірник наукових праць : [Національний університет «Львівська політехніка»]; відпов. ред. Є. В. Крикавський. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2009. – С. 104-109.
17. Савенко О.Л. Деякі аспекти вивчення доходів населення України в сучасних умовах [Текст] / О.Л. Савенко // Формування ринкових відносин в Україні : [зб. наук. Праць]. – Вип. 9. – К., 2000. – С. 133-136.
18. Политика доходов и заработной платы [Текст] : [учеб.] / под ред. П.В. Савченко, Ю.П. Кокина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономист, 2004. – 389 с.
19. Завіновська Г.Т. Економіка праці [Текст] : [навч. посібник] / Г.Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 300 с.
20. Соколов А.А. Теория налогов [Текст] / А.А. Соколов. – М. : ООО «ЮрИнфеР-Пресс», 2003. – 512 с.
21. Андрущенко В.Л., Ткачук Т.В. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція) [Текст] : [моногр.] / В.Л. Андрущенко, Т.В. Тучак. – К. : Алерта, 2013. – 384 с.
22. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии [Текст] / Л. Вальрас. – М. : Издательство, 2000. – 448 с.
23. Податковий кодекс України: чинне законодавство зі змінами і допов. на 10 травня 2011 року (Відповідає офіц. текстові) [Текст]. – К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. – 424 с.